

Irma-Riitta Järvinen:

NASTI RANTSI — Suomen etevin legendankertoja

— Julkaisemme tämän artikkelin, joka on julkaistu Kalevalaseuran v. 1980 vuosikirjassa, tekijän luvalla.

Itkijäeukot ja lauluntaitajat, loihittajat ja sadunker-
tojat olivat seuranamme. Kun kerran kirjoitin erästä
itkuvirttä — siinä kerrottiin Vilarannan punaisista
marjapuista — saapui huoneeseen ontuva nainen. En
kiinnittänyt häneen aluksi paljon huomiota, sillä hän
vaikutti sangen nuorelta, ja se kansantietous, jota
olimme etsimässä, oli säilynyt vain vanhojen muistin
varassa. Mutta tuo nainen sekaantui pari kertaa, kai-
nosti ja arasti, keskusteluun, ja pian huomasin, että
hän osasi selittää merkillisen täsmällisesti asiat, joita
olin kysellyt. Näin olin löytänyt Nastja Rantsin, Suo-
men taitavimman legendankertojan. (Haavio 1943,
256)

Martti Haavio kuvaa teoksessaan Viimeiset runo-
laulajat legendankertoja Nastja Rantsin löytämistä Sal-
min Karkussa kesällä 1934 kauniisti, lähes sadunomaisin
piirtein. Taiturimaisessa esseessä päähenkilön esiin astu-
mista viivytetään — Haavio kuvaa aluksi pitkälti Laato-
kan rannan avaria maisemia ja Karkun kylän lempeän
kesäisiä tunnelmia. Kun Nastja Rantsi vihdoinkin "löyde-
tään", hänen esiintymisensä luonnehdintaan sisällytetään
ajatus, että vaatimattoman näköiseen, luku- ja
kirjoitustaidottomaan kansannaiseen — Tuhkimon asui-
seen — on henkilöitynyt suuri taiteilija, ylhäinen nainen.
Ulkonaisen vaatimattomuuden, johon lisäpiirteinä kuulu-
vat myös kertojan köyhyys ja vammaisuus, sekä sisäisen
jalouden vastakohta tuodaan korostetusti esiin.

Nuori Voima -lehdessä Haavio julkaisi legendankerto-
jastaan jo vuoden 1934 lopulla innostuneen esseen, joka
sisältää samat ainekset kuin Viimeisten runonlaulajien
Rantsi-esittely. Tässä varhaisemmassa versiossa on suun-
taa antava otsikko, "Karjalan madonna", joka viittaa
sekä kertojaan että kertojan legenda-aiheisiin. Nuoren
Voiman artikkelin päätöksessä kirjoittaja nostaa Nastja
Rantsin edustamaan "hienoa, sivistynyttä rajantakaista
Karjalaa"; Rantsi oli Aunuksesta kotoisin. Tämä lopetus
puuttuu Viimeisistä runonlaulajista. Sen sijaan tapaam-
me sieltä yllättävän avoimen, mustapäämäisen huudah-
duksen, joka koskee vuoden 1934 keruuretkettä: "Idylli-
nen aika, joka ei pala!" Annamari Sarajas on huomaut-
tanut Suomen kirjallisuus -teoksessa, että Viimeiset
runonlaulajat tarjosi tutkija-Haaviolle muodon kaleva-
laisen kertomarunouden herättämien kauneuselämysten
ilmaisua, joita P. Mustapään runouden aiheina tapaa
yllättävän vähän (Sarajas 1976, 356).

Ongelma

Martti Haavio on piirtänyt Nastja Rantsista kertoja-
muotokuvan, jossa perinteenlaji ja sen taitaja yhtenevät.
Tässä muotokuvassa legendaspesialisti on kiihkeän uskon-
nollinen, lähes fanaattinen: "— hän — oli miltei
vauhko, innoittunut kristitty ja kaikkien katolisen kir-
kon muotojen täyttäjää. Hän sanoi: Luoja on rukoiltava
sydämeistä, kaikin voimin ja syvästi" (Haavio 1943, 258).
Myös lausuntataiteilija Sirpa Tolonen on muistellut
Nastja Rantsia kahdessa kirjoituksessaan (Tolonen 1938,
1975). Muistelmissa kertautuvat Haavion vaikutelmat:
kertojan arkuus, pelokkuus, herkkyyys ja hienotuneis-
uus.

Haavion luoma romanttisen tyylielty kertojajuoto-
kuva herättää useita utelaita kysymyksiä. Oliko Nastja
Rantsi tunnettu kertoja omassa yhteisössään, Salmin
Karkussa, vai oliko hän eristäytynyt, pelokas ja vauhko?
Jos hän ei kertonut legendojaan yleisesti, voitaisiinko
tällä perusteella selittää hänen legendarepertuaarinsa
poikkeuksellisen yksilöllisiä tyyli-
piirteitä? Mitä sellaisia
lisätietoja kertojasta olisi saatavissa, jotka valottaisivat
hänen oman ympäristönsä suhtautumista häneen? Entä
minkälainen on Nastja Rantsin tallennettu perinne-
varasto kokonaisuudessaan, mitä sen perusteella voidaan
päättellä kertojan maailmankatsomuksesta?

Haastattelin marraskuun loppupuolella 1979 Nilsiässä
Nastja Rantsin sukulaisia ja naapureita, jotka olivat tun-
teneet hänet Karkussa. Saamani lisätiedot hänen perso-
nallisuudestaan ja elämänvaiheistaan ovat hallussani nau-
hoituskina; näitä nauhoituksia olen seuraavassa käyttä-
nyt hyväkseni, ja kyseinen tieto on löydettävissä niistä,
mikäli muuta lähdeviitettä ei anneta.

Elämänvaiheet ja persoonallisuus

Nasti Rantsi, tyttönimeltään Lukin, syntyi 12. 12.
1882 Kanabro-järven rannalla Aunuksessa (henkilö-
tiedot ovat Salmin kreikkalaiskatolisen seurakunnan
kirjonkirjoista, jotka on talletettu Mikkelin maakunta-
arkistoon). Kaksikymmentäyksi vuotiaana hän meni nai-
misiin Paavali Josefipoika Rantsin kanssa ja muutti
Salmiin, Karkun kalastajakylään Laatokan rannalle. Hän
oli vauraan talon tytär. Karkussa kerrottiin, ettei Luka-
ukko olisi tahtonut antaa tyttärtään varattomana pitä-
mälleen Poavilalle; tuli kuitenkin Karkkuun katsomaan,
minkälaiset ovat siellä olot. Oli talvi, Laatokka jäässä ja
ukko ihasteli: "Lagiet on teillä niityt!" "Lagiet", myön-
teli sulhanen, ja niin naimakauppa päätettiin.

Nastia kutsuttiin Karkussa isän nimen mukaan Lukis-
naksi. Miehelään tullessaan hän toi kauniita huiveja ja
vaatteita, vieläpä hevosen; "minun hevoseni", hän huo-
mautti, kun pellolla oli useita hevosia töissä. Hänen ker-
rotaan olleen kaunis, vaaleaihoinen ja punertavatukkai-
nen. Karkussa Nastia synnytti kahdeksan lasta, joista neljä
kuoli pieninä. Yksi pojista kaatui jatkosodassa. Nastia vil-
jeli miehineen maata ja kalasti. Perhe köyhtyi vähitellen,
ja talo joutui välillä kiinnitetyksi (Haavio 1946). 44-vuo-
tiaana Nastia Rantsi jäi leskeksi.

Martti Haavio, joka oli Suomalaisen Kirjallisuuden
Seuran stipendin turvin lähtenyt Laatokan-Karjalaan
keräämään erityisesti ortodoksisista legendaperinnettä ja
satuja, haastatteli Nastja Rantsia parin päivän ajan
kesällä 1934. Seuraavana kesänä Salmin Miinalasta kotoi-
sin ollut Martta Pelkonen (s. Hosainoff) haastatteli
häntä lyhyesti. Kesällä 1938 Sirpa Tolonen tuli tapaa-
maan Nastja Rantsia, Haavion opastuksesta, kansan-
omaista kertontaa oppiakseen. Marraskuun lopussa
samana vuonna Sirpa Tolonen kävi noutamassa hänet
Helsinkiin äänitystä varten. Äänitykset tehtiin kahtena
päivänä Kansanrunousarkistossa. Helsingin-matkalla Nasti-
lle oli täytynyt ostaa uudet vaatteet. Kyläläiset nau-
roivat, kun hän palasi kotiin — hattu päässä. Tutki-
joilta Nastja Rantsi jäi tämän jälkeen ihmisenä unoh-
duksiin.

Muiden karkkulaisten kanssa Nastja Rantsi lähti talvisodan syyttyä evakkoon, välirauhan aikana hän palasi vuodeksi takaisin Salmiin joutuen sitten uudelleen lähtemään. Monien vaiheiden jälkeen Salmin Karkun ja Koveron kylän väestöt asutettiin Nilsiään. Palonurmen kylässä Nastja Rantsi vietti elämänsä loppuvuodet; hän rakensi kahden poikansa Santerin ja Kostjan kanssa mökin ja viljeli maata. Uudesta Helsinginmatkasta oli sukulaisten kanssa ollut puhetta vielä vuoden 1954 alussa, mutta suunnitelma ei ehtinyt toteutua. Jonkin aikaa sairasteltuaan Nastja Rantsi kuoli kotonaan 12. 2. 1954, ja hänet haudattiin Nilsiän ortodoksiseen hautausmaahan.

Koska Nastja Rantsin kuolemasta on kulunut jo neljännesvuosisata, ei hänestä ole nykyhetkellä enää aivan helppo saada yksityiskohtaisia muistikuvia. Nastjan tunteet kertovat hänestä kuitenkin varsin yhdensuuntaisesti: häntä kuvataan iloiseksi, hyväsydämiseksi ja tasapainoiseksi eikä laisinkaan araksi — normaalioloissa. Hänen kerrottiin kuitenkin arastelemaan poliiseja ja virkavaltaa siksi, että hän pelkäsi joutuvansa takaisin rajan toiselle puolelle. Ilmeisesti vuoden 1920 vaiheilla tätä oli yritettykin, kuten hän on Haavioille kertonut (1709). Nastja Rantsin asema Karkussa näyttää olleen jossain määrin ristiriitainen. Hän oli kotoisin Venäjän puolelta — jota karkkulaisten näkökulmasta toistuvasti luonnehdittiin "takamaaksi", ja Nastia kutsuttiin toisinaan "ryssäksi". Kuitenkin hän oli kotoisin ilmeisesti vauraammista oloista kuin mihin hän Suomen puolella joutui, ja hänen Suomeen avoimuseensa sisältyi jonkinlaista "petosta", joka nähtävästi huvitti suuresti kyläläisiä. Nastin luonnehdinnoista voi päätellä, että hän pyrki korostamaan vaurasta syntyperäänsä ainakin Salmassa asumisensa alkuaikoina.

Eriyisen paljon Nastja Rantsin kerrotaan pitäneen lapsista. Naapurin nuoret saivat tulla hänen tupaansa kisailemaan, ja lapset viihtyivät siellä, koska Nastia kertoi satuja. Arkuus ja eristyisyys eivät Nastin lähipiirin muistelujen mukaan tunnu luontuvan hänen henkilökuvaansa. Ortodoksisen opin muodollinen noudattaja hän ei suinkaan näytä olleen — häntä kuvattiin jopa "vapaamieliseksi" — vaan uskonto merkitsi hänelle nähtävästi voimakasta, läpitunkevaa elämystä ja maailmankuvan järjestysperiaatetta.

On mahdollista, että hän koki ympäristössään jonkinlaista henkistä vierautta, ja lapsuudessa Solovetskin pyhiinvaeltajilta opitut legendat olivat hänelle sen takia erityisen läheisiä. Tiedot siitä, kertoiko hän legendoja yleisesti Karkussa, ovat valitettavasti epätarkkoja. Jos legendat olivat hänelle omakohtaisesti tärkeintä perinnettä, jotka kiinnostunut tutkija onnistui houkuttelemaan esiin, kerronnan yksilöllisen tyylin voisi luontevasti selittää.

Repertoarin yleispiirteet

Nastja Rantsin perinnettä on tallennettu seuraavasti: Martti Haavio, numerot 1634—1665 ja 1667—1713; Martta Pelkonen, numerot 506—511; Jouko Hautala, numerot 919—925; Lauri Simonsuuren ja Jouko Hautalan levytykset arkistonauhoilla 132—137, yhteensä 19 numeroa; Sirpa Tolonen on julkaisut kolme muistiinmerkitsemäänsä legenda Seuralahdessa 1938. Kaikkiaan muistiinpanoja on 114.

Repertoarin määrällisesti laajimpien ryhmien, legendojen ja syntykertomusten, eräitä aiheita kertoja on esittänyt toistuvasti eri haastattelukerroilla. Kolmena eri muistiinpanona ovat Kolmen bohaterrin stiihu (hengellinen laulu, jota esitettiin myös kerrot-

tuna), kertomus apostolien ja Jeesuksen kalastamisesta, syntykertomukset kuunteluvaijista sekä Jumalasta ja pirusta maailmaa luomassa. Kahden muistiinpanon kertomuksia on jo lukuisia; ne ovat kaikki joko syntykertomuksia tai legendoja. Päätelmiä siitä, mikä on kertojan ns. spontaania repertoaria, hänen mieluiten esittämäänsä perinneainesta, on kuitenkin vaikea tehdä. Koska Nastja Rantsin havaittiin jo ensimmäisellä haastattelukerralla taitavan runsaasti harvinaisia perinteellisiä laajeja, legendoja ja syntykertomuksia, häneltä kysyttiin niitä myöhemmilläkin kerroilla. Rantsin lähiympäristö muistaa hänet sadunkertojana. Jouko Hautala on merkinnyt muistiin yhden Nastja Rantsin ihmesadun, Kolme kultaista poikaa (AT 707), joka on laajasti ja taitavasti halliten kerrottu; muistiinpano käsittää 18 ko-neellakirjoitettua arkistosidoksen sivua.

Nastja Rantsi tunnettiin Karkussa myös itkijänä. Varsinainen ammatti-itkijä hän tuskin kuitenkaan on ollut, vaikka hänen itkijäntaitonsa ovatkin olleet sukulaispiiriä kauempana tunnetut. Tutkijat eivät ole merkinneet muistiin yhtään Rantsin itkuja.

Martti Haavio tallensi Rantsilta runsaasti uskomuksia, taikoja ja memoraatteja, joista eräitä hän käsittelee myöhemmässä Rantsi-esseessään luonnehtien kertojaansa näkijäksi: "Nastja Rantsin silmät näkivät paljon asioita, jotka ovat nykyajan ihmiselle käsittämättömiä. Haltiamaailma oli hänelle täysin elävää" (Haavio 1943, 268).

Nastja Rantsi tunnetaan nimenomaan bysanttilaisperäisten vanhauskoisten keskuudessa säilyneiden legendojen ja syntykertomusten esittäjänä. Koska Martti Haavio on esitellyt näitä kertomuksia eri yhteyksissä, mm. tutkielmassa *Über orientalische Legenden und Mythen in Grenz-Karelien und Aunus* (1936), esittelen seuraavassa niitä Nastja Rantsin repertoarin vähemmän tunnettuja perinteellisiä laajeja, jotka saattavat tarkentaa hänen kertojakuvaansa.

Taiat ja loitsut

Useimmat taikansa Nastja Rantsi oli oppinut Venäjän puolella Kuksmäen tietäjältä: "Se pirut pagisutti, metsät kiini pani. Minulle neuvoi monta konstii. Häntä kolmessa pitäjässä taluteltiin" (Haavio 1943, 268). Tarkempaa tietoa ei Kuksmäen tietäjästä ole. Haavio on merkinnyt muistiin seuraavat taiat: Pirun pieksemän lapsen (kaatumatautisen) parantaminen (1639), Juomarin parantaminen (1640, 1645), Veren salpaaminen (1641), Kuinka karhu saadaan tulemaan raadolle (1642, 1643, 1644), kuinka vaimonsa hylännyt mies saadaan palaamaan takaisin (1646), Metsänpeitosta päättäminen (1647, 1648), Maan tervehtiminen (1652), Karun (= pirun) puhutteleminen (1654). Viimeksi mainittu taika ei ole Kuksmäen tietäjältä opittu, vaan oppimistarina on ilmeisesti ollut "Tjakan akka" Karkusta, jolla Nastja kertoi karun olleen paimenena (Haavio 1943, 268).

Taiat liittyvät kiinteästi Nastja Rantsin elämäkertaan. Hän on kertonut itse kokeilleensa niistä useita. Muutoinkin Nastja on harjoittanut parantamista ainakin kotitarpeiksi; apuvälineenä hänellä oli tällöin "suloikivi", Solovetskista saatu pieni, sileä ja pyöreä, valkea kivi.

Neljässä parannustaiassaan Nastja Rantsi on käyttänyt loitsuna dualistisen syntymyyttisikermän katkelmaa: Piru ja Luoja ovat maailmaa tekemässä, ja Luoja käskää pirun hakea meren pohjasta maata. Piru jättää suuhunsa vähän maata, ja kun hän sylkää pohjoista kohti alkavat kivet ja kalliit kasvaa; Jumala kieltää niitä enää kasvamasta (Hautala 1920, Haavio 1943, SKSÄ 135). Kaatumatautisen lapsensa parannusyrityksestä Nastja Rantsi on kertonut: "Paha pieksee ihmistä lan-

geellistauvis, pyörryttää ihmistä, piru pieksee. Joka yö tulee käymäh, semmoset tauit ollah — pirus se pieksee. — — Tempasin lapsen, istuin päälle ja sanoin: Amin, amin. Jumala kielti kivet kallivot kasvamast, muga minä Nastoit kiellän tätä lasta pieksemäst, kun olet sinä puhtahan synnytetty, muga ole sinä puhtahan" (Haavio 1639). Taudinkohtauksen Nastja tulkitse johtuneen siitä, että sisään oli astunut kirkottelematon nainen, joka oli elänyt miehen kanssa.

Myös juomarin parantamisessa Nastja on käyttänyt samanlaista loitsua: "Kui kielti Jumala moat synnyttäes kivet kallivot kasvamast, muga minä tämän kiellän juomas" (Haavio 1640). Metsänpeitosta päästettiin sanomalla: "Jumal kielti kivet, kallivot kasvamast minä kiellän metsän kiinni pitämäst" (Haavio 1648). Verensalpaamisessa pyydettiin avuksi Neitsyt Mariaa: "Kui Neitsyt Maria kielti kivet kallivot kasvamas, muga minä kiellän sinua" (Haavio 1641).

Karhun raadolle kutsumista Nastja nimitti "ilkeäksi konstiksi": "Miehen pitää mennä haaskalle kengät takaperin jalassa vähän matkaa kerrallaan ja ennen raadon yläpuolelle rakennetulle lavalle nousemista on purtava kolme kertaa haaskaa ja sanottava: "Kui sinä olet pureksinnu, ja kui minä tätä pureksin, sinun täytyy tulla tätä roatoo syömään." Sanotaan karhun nimi ja oma nimi. Silloin karhu tulee syömään "kiistaan" (Haavio 1642—44).

Kuksmäen tietäjältä varta vasten kysytyä neuvoa miehen juopottelun lopettamiseksi Nastja on kuvannut näin: "Kun talossa joku kuoloo, pitää panna viinapullo pogoiniekan peräpohjih. Pogoiniekan hammasvälissä pidetään neula yhdet tai kolmet sutkat. Sit pitää ottaa pois neula ja panna pullon korkin läpi pulloon ja sanoa: Kui tämä pogoiniekka kuoli da vilustu, muga tämä vilustukkaa viinas, Aamin. Korkis läoi niegla nimettömäl sormel painaa. Kun pogoiniekka on pantu maahan, sitten juottaa. Silloin se juomari heittää juomisen" (Haavio 1945).

Vaimonsa hylännyttä miestä takaisin kutsuttaessa miehen housut, varsan sikiökalvo ja leipäpala pannaan talon kynnykselle sanoen: "Muga suvaikkaa hevonen omaa sällaypaitva, muga suvaikkaa mies omaa vaimoa". Nastja kertoi taian tehonneen välittömästi (Haavio 1646).

Memoraatit

Nastja Rantsin elämäkerran kannalta nousee keskeiseen asemaan memoraatti, jonka avulla hän tulkitse elämänsä vastoinkäymisiä. Kun Nastja miehineen oli rakentanut taloa, he olivat yöpyneet salvoksella: "Kolme yötä makasin miehineni — ei ollut uuniloj vielä. Panin uutimen ylleme ja tulimme moata. Emme tietäneet luboa pagista. Pitäis maanhaltijaa tervehtiä — minulle sanottiin se vasta jäljestäpäin. — — Minä makasin miehineni uutimen alla ja näin unissa: Olisimme kuin koskean päälle loadineet talon — ja vezi oli musta. Tuli kaksi naista, mustat naiset, vietih minuu myllyyn. Ne sanoivat: Miksis työ laaditte talon myllyn peälle, ei meillä mylly käy. Myllyssä oli kolme loari, ja naiset alettih minua loarih nostamah — ja siih menin ja havatsuin. Sanoin: Älkää minua pangoa loarih. Ikkunan tasalla oli talomme seinät ja puolikkaat portahat. Emme ruvenneet niitä enää purkamaan. Se minuu ei suvainnu, se ei suvainnu minuu, siksi putosin — loaris olen, mylly olengi. Olin ennen toisen minä nägöine: rannerankaat oli kultaiset, silkkinen oli huivi. Nyt on silmät menty, olen jalgavaivanen — toisen olin näköinen. Vezisuonen päälle ei missään tapauksessa sovi laatia taloa. Myö vezisuonen päälle laadimme — nygöi mies kuoli kesken ikää, nuorin

poika kuule ei yhdes korvas, yks poika voimaton, minä ylen sairas" (Haavio 1649, 1650, 1651).

On kiinnostavaa, että kertoja tulkitsee elämänsä keskeisimmän ongelman, epäonnistumisen tunteen ja elämän vähittäisen huonontumisen kansanuskon selitystavan mukaisesti. Olisihan mahdollista selittää vienalaisen ortodoksin Marina Takalon tavoin, että Jumala on ennalta määrännyt ihmiskohtalon (Pentikäinen 1971, 371—372). Nastja Rantsin kohdalla on ilmeisesti kysymys laajassa mielessä uskovasta henkilöstä, jonka elämyksellinen kokemistapa sulattaa yhteen eri tahoilta tarjotut selitysmallit.

Yksityiskohtiin paneutuva tarkkuus ja aineellisuus, Rantsin legendojen kerrontaa luonnehtiva tyylipiirre, näkyy myös seuraavasta vetehisen kohtaamista kuvaavasta memoraatista: Tytöt olivat menneet kirkkoaikana uimaan: "Kun vettä oli polviin asti, huomasiimme, miten vesi rupeaa kuohumaan keskijärvellä: keskellä pyörrettä on muzikka seisoallaan napaan asti vedessä. Outi ja minä, myö seisomme, ja alamme huutaa: Oi lapset, tulgoa eäres, ta on vetehiäne. Se lähenöö meih päin, pyörien. Kudamat tytöt mentih kauemmas veteh, niitä veti kädest, jalast — niin veti heitä, että saimme viedä heidät mäelle tiedottomina. Vetehiäsellä oli pitkät tukat, se oli kasvoiltaan musta, rozat, kiiltävät karvazet, hambaat kuin koiralla, ikenet mustat, räbläset käsissä kuin sorsal, hienot pitkät käet. Se pyöri käet levällään, veen pinnan kohdalla käet. Sugi peätä, kampaili peätä toisel kael, toisel kael pyöritti vettä. Sillä oli pitkät hampaat — oli kuin nauroi, mutta ei se nauranut — oli kuin syömäh tulee. Hyvin kaita iho oli, ja pitkä oli" (Haavio 1634).

Sortavalassa leikkauksessa kuolleen miehen kotonäkymiseen liittyy Nastja Rantsin kolmas tallennettu memoraatti (Haavio 1636, 1637): Kun vainaja oli tuotu kotiin, kertoja koki, että hän tuli yöllä pyytämään ruokaa ja yösjää. Nastja Rantsi selitti, ettei vainajaa saa illalla itkeä, muuten tämä tulee yöllä — mutta vainajan hahmoisena piruna.

Maailmankatsomuksellinen aines

Nastja Rantsin repertoaarissa on havaittavissa kaksi keskeistä periaatetta: toinen on se, että maailma jakaantuu Luojan ja karun, pirun, väliseksi taistelulentäksi, toinen se, että tämän- ja tuonpuoleisen maailman välillä on jatkuva vaikutussuhde. Maailmankatsomukselliseksi ainekseksi luonnehdin tässä joukkoa uskomuksia sekä kertomuksia maailmanlopusta.

Ristinmerkin tekeminen yhdistää Nastja Rantsin maailmankuvassa näkyvän ja näkymättömän maailman. Piru yrittää jatkuvasti saada ihmisiä valtaansa, siksi Luoja on luonut hämähäkin pirua estämään (Haavio 1702). Kun illalla tekee ristinmerkin ikkunaa, ovea ja veräjää kohti, ei karu pääse sisään. Hämähäkki kutoo verkkonsa, ja "Jumalan risti" tarttuu verkkoon. "Ja sillä verkolla vetää Jumala taivaaseen kadonneen ihmisen karun kattilast pois. Laskoo hämähäkki hyviin ihmisiin, hyviin oviin, hyviin ikkuniin verkkonsa. Se on silkki-verkko toises ilmas. Kun oamusel nouset, näet: onhan se Luoja verkon laskenu, olet hyvä miele." Samaan tapaan kuin Nastja Rantsin syntykertomuksissa kuvataan maailman muotoutumista hyvistä ja pahoista aineksista, jatkuu Luojan ja pirun taistelu jokapäiväisesti ympärillä näkyvässä arkimaailmassa: pienilläkin yksityiskohtilla on merkityksensä, edustavuutensa.

Karjalaisissa opetuslegendoissa hyvin yleisesti esiintyvä aihe, kerjäläisten hyvän kohtelun korostaminen, saa perustelunsa seuraavassa Nastja Rantsin näkemyksessä: "Tiellä kun ihminen on — tuloo kerjäläinen, laskoo yöks

– Jumala on kerjäämään luonu; syöttääkö nälkästy, pitääkö lämmissä, antaako sovan. Luoja on itse kerjälly – hän Jumalan sanan jätti moah, ja hänen nimeh kaikki pakitah. Sekin kävi kerjäjien kans, oli sovatoim, oli kylmä – hyvät ihmiset hevosel vei, sovitteli, antoi henkeä, antoi palasta” (Haavio 1705).

Ihmisen tekoja tarkkailee Rantsin mukaan anhel, joka on ihmisen henki: ”Henget ollaan siellä Luojan luona taivahas: kaikki tietää, kaikki kirjoittaa kultazil kirjaimilla kirjaan. Siel on anhel taivaassa, se Jumalan lintu, se henki on anhelina siellä. Kun ihminen loadii pahoa, anhel käy tiedustamassa täällä yö ja päivä ja joka hetki, ja se onkin meidän kanssa tääl aina. Kun rukoilemme, on se täällä, vaikka emme näe, oikealla olkapäällä on se täällä aina” (Haavio 1705).

Nastja Rantsin maailmantulkinnassa, jossa hyvän ja pahan taistelu on jatkunut maailman synnystä alkaen, annetaan selitys myös ukkoselle tällaisen taistelun ilmentymänä. Kun ihmiset ovat tehneet syntiä, ottavat pirut kesällä maan valtaansa, ja ukkoset tulevat: ”Semmoiset on Pyhän Illan jyvät, se ajaa (karut) maalle, ja niien on mentävä pois. Sit Pyhä Illa ajeloo troikil da Luoja ajaa toze, lentää peräs hevosen seläs. Ainahan Luoja käännättää ihmistä – a karuhan se kiusaa ihmistä. Sitähän hyö kilpaillaan” (Haavio 1705, 1706; Pelkonen 508).

Nastja Rantsin maailmanloppuvuosisoista on melko runsaasti muistiinpanoja (Haavio 1706–1713, Pelkonen 511). Maailmanlopun merkkejä on useita: tulevat suuret sateet, kuu ja aurinko lakkaavat paistamasta ja käet lopettavat kukkumisen. Sodät, joissa ”roih velli vellen ker toruamah, ja papan ker poika” ovat maailmanlopun enteitä. Jerusalemin kirkossa lakkaavat kynttilät ja kattokruunut itsekseen syttymästä. Maailma loppuu kolmella tavalla: ensin, kun ihmiset tulevat pahoiksi, maailma hukkuu veteen; toisella kerralla maailma palaa, ja kolmannella kerralla tulee suuri sota. ”Siel on pirut väles. Luoja sen maan hävittää, kudamat ollah syntiin langenneet, ne karulle joutuu. Siellä ei omaiset tunne toisiaan, ne itköö da pauhaa, ne kiroilee. – Parzi pyörrähtää ihmisen veres. Yhelle parrelle jää ihmiset – koko maailman ihmiset. Ne on Luojan ihmiset – toinen maailma alkaa niistä.”

Maailmanlopun enteistäkin kertoessaan Nastja Rantsi yhdisti ne, hyvin tyypillisesti, omaan elämäkertansa, omassa perheessään ilmenneeseen epäsuupuun (Haavio 1712). Tämä seikka kuvastaa sitä Nastja Rantsin perinteen olennaista piirrettä, että hänen tuntemansa ja kertomansa perinneaines oli hänelle kauttaaltaan omakohtaista. Kertoja ei tavoitellut kerrottavaansa välimatkaa, hän ei siis ollut siinä mielessä tietoisesti muokkaava ja tyyllittelevä kertoja. Nastja Rantsin kertojapersoonallisuutta voidaan tarkastella kolmelta eri taholta: hänen repertoarinsa perusteella, hänen yhteisönsä säilyttämien muistikuvien perusteella ja Martti Haavion esseissään välittämän näkemyskannalta.

Repertoarin tarkastelu paljastaa kertojan, jolla on sangen yhtenäinen maailmankatsomus: hän kuvaa keskeytymättömänä kaarena maailman synnyn, paratiisin ja syntiinlankeemuksen, Jeesuksen syntymän, elämän ja kuoleman, pyhien ihmisten toiminnan ja vaikutuksen maan päällä sekä maailmanlopun ja viimeisen tuomion. Hän samastuu voimakkaasti kertomuksiinsa, mikä tulee esiin myös kiteytyneemmissä lajeissa: Luoja palkitsee legendoissa puutteenaista, mutta häneen täydesti luotavaa leskiakkaa, ja ihmesadun sankarit, kuningattareksi kohoava köyhä tyttö, selviää syöttäjättärestä rukoulemalla Luojan apua. Nastja Rantsin tarinat ja memoraatit ovat omakohtaisesti elettyjä, ja uskomuksiksi luokitelta-

vassa aineksessa on paljon sellaista, mikä auttaa kertojaa jäsentämään salattuja merkityksiä; näihin kuuluvat keskeisimpänä käsitykset Luojan ja pirun jatkuvasta taistelusta sekä näkymättömän maailman osallisuudesta ihmiselämään. Näkymättömyyden maailmaa edustavat yhtä lailla haltiat, vainajat kuin kristilliseen viitekehykseen liittyvät olennot.

Myös Nastja Rantsin esitystavan kerrotaan olleen eloisaa ja mukaansatempaavaa, suorastaan haltioitunutta (Haavio 1943, 265, 266 ja Tolonen 1938).

Niiden neljän vuoden (1934–1938) aikana, jolloin eri haastattelijat tapasivat Nastja Rantsin, hänen tilanteensa omassa yhteisössään oli suunnilleen seuraavanlainen. Karkun kylässä hän oli tuolloin asunut jo yli kolmekymmentä vuotta. Kertojalta itseltään saatujen tietojen mukaan hän koki elämänsä epäonnistumisten sarjaksi. Kylässä muistettiin hänen ”takamaalainen” syntymäperänsä. Lapsuudenkoti oli kuitenkin merkinnyt myös taloudellisesti turvallista ympäristöä. Se vieraiden kominen, joka ehkä aika ajoin tuli esiin, ei kuitenkaan johtanut yhteisöstä eristymiseen, vaan Rantsi osallistui yhteisön elämään mm. itkijänä. Näyttää siltä, ettei hän perinteentutkijain huomion kohteeksi joutumisestaan saanut yhteisössä osakseen erityisempää arvonnohua, pikemminkin harmia. Myös hänen omien perheenjäsentensä kerrottiin nauraneen äidin ”höpöyksille” ja kiusaantuneen haastattelijain käynneistä.

Martti Haavio, joka suomalaisen kansanrunouden tutkimuksen oppihistoriassa tunnetaan maantieteellishistoriallisen koulukunnan unohtaman kertojajaksilön esiinnostajana (Haavio 1949), on jossain määrin tyylytellyt Rantsin kertojakuvaa. Madonnatyypin legendankertojan kuvaan sopivat Haavion mielestä aika huonosti ”mustan taikuuden kuvaukset”, mutta hän jatkaa kertojansa puolustukseksi: ”Käsitän hyvin, miksi hän oli hankkinut tietoja ja myös käyttänyt näitä salattuja taitoja: hän oli turvautunut niihin äärimmäisessä hädässä ja ahdistuksessa” (Haavio 1943, 266, 268).

Runonlaulajakuvien tyyllittelevä idealisointi periytyy ilmiönä romantiikan aateilmastosta ja sillä on jatkuvuutensa aina meidän päiviimme saakka. Kertojakuvien osalta ilmiö on ehkä yhteydessä myös siihen asadovskilaisen esteettisesti suuntautuneen sadantutkimustradition piirteeseen, josta Juha Pentikäinen on huomauttanut (Pentikäinen 1971, 25–26): koska kertojan taitojen esteettinen arviointi on keskeisellä sijalla, kertoja pyrittään kaikin keinoin todistamaan taiteilijaksi. Senni Timonen on tarkastellut (Timonen 1978) inkeriläisen runonlaulajan Ontropo Melnikovin elämäkertalegendaan syntyä, jonka hahmottamiseen moni osallistui. Melnikovin legenda voidaan kiteyttää sanoiksi ”runon marttyyri”. Outi Lehtipuro on kiinnittänyt huomiota siihen epäsuhtaiseen pelkistykseen, mikä ilomantsilaisen ”Kantelettaren laulajana” ja ”metsäruusun runottarena” esitellyn Mateli Kuivalattaren kertojakuvasta on tehty; aikalaiset sen sijaan tunsivat Matelin tietäjänä ja loitsijana (Lehtipuro 1968, 144).

Suomen Hypoteekkiyhdistys

Yrjönkatu 9
Helsinki